

Dilarə Adilova

BİR DAHA MEHDİ HÜSEYNİN POVESTLƏRİ HAQQINDA

Əsil yazıçılar haqlı olaraq insanlığın vicdanı hesab edilir. Yazıçılıq nə peşədir, nə məşğuliyyət... Yazıçılıq Allah vergisidir. Böyük ədəbiyyat isə çoxdan İnsanşünaslıq kimi qəbul edilmiş sənətdir. Ədəbiyyatın əsas predmeti insandır. Belə Allah vergisi olan böyük qələm ustası Mehdi Hüseyn özünün ən böyük «övladı» «Abşeron» romanından tutmuş kiçik həcmli hekayələri də daxil olmaqla ədəbiyyatımızı zənginləşdirmiş, onu öz fenomeni olmadan təsəvvürə gəlməz halə gətirmişdir. Zamanında onun şöhrəti, əsərlərinin populyarlığı müasirlərini qısqandıracaq dərəcədə sürətlə artırdı. Mehdi Hüseyn 1930-1960-cı illər ədəbi prosesinin öndə gedən simalarından biri olduğu kimi, əsərləri bu gün də qızıl fondada layiqli yerini tutmaqdadır. Mehdi Hüseyn öz yaradıcılığında böyük uğur qazanan romanları, kiçik hekayələri ilə kifayətlənməmiş, epik janrın baş vurduğu hər sahəsində eyni müvəffəqiyyət əldə etmişdir. Yazıçının povestlərimövzu rəngarəngliyi, süjetdərinliyi, zəngin xarakterləri ilə seçilir, yadda qalır. Hər dövrün özünün tələb etdiyi, sevimli mövzuları olmuşdur. Mehdi Hüseynin yaradıcılığını əhatə edən zaman kəsiyi – kollektivləşmə, keçid, müharibə dövrü və sonrası, ayazlaşma kimi siyasi, ictimai hadisələri özündə əks etdirir. Yazıçının yaradıcılığında xüsusi yeri olan povestlərində Azərbaycan reallığının bütün həyat materialı – xalqın milli ruhu, insanların sadəliyi, səmimiyyəti zamanın mürəkkəbliyi, dövrün sərt gerçəkliyi fonunda əks olunmuşdu. Onun əsərləri bütünlükdə Azərbaycançılıqdan ibarət idi. Azərbaycan həyatı, təbiəti, dili, insanı bu povestlərin qanı-canı idi. Yazıçı öz qəhrəmanlarını real həyatdan seçsə də, bədii əsərlərin qəhrəmanları həyatdakı haradasa proobrazlarından bir qədər fərqlənir. Aristotel öyrədirdi ki, ədəbiyyatda və incəsənətdə xarakter həm sosial, həm ictimai, həm dəmənəvi planda daha nəcib, daha alicənab verilməlidir.

Yazıçının povestlərinin qəhrəmanları cəmiyyətin fərqli təbəqələrini təmsil etməklə bərabər, xarakter baxımından da fərqli və qeyri-adi idirlər. Peterburq universitetinin məzunu Məşədibəy, sırası kənd müəllimliyindən yüksək partiya vəzifəsinə qədər yüksələn Tərlan müəllim, əyalətdə yaşayan qoca rəssam Levin, onun gəlini Liza, partizan Şamil, MTS-in direktoru Xəlil, onun pərdəarxasından – məktublarından tanıdığımız oğlu Firudun, arxa cəbhədə çalışan cavan gəlin Gülpəri – yazıçının sevib yaratdığı obrazlarındandır. Mehdi Hüseyn özünün yaratdığı istərziyalısını, istər kəndli və fəhləsini, qadın ya kişi olsun, qoca ya cavan, hamısını doğma bilir, qəhrəmanları arasında ayrı-seçkilik salmır, təbəqələşmə aparmır. Yazıçı ədəbiyyatımıza «ruhən güclü, mənən təmiz» yeni insan xarakterləri gətirmiş, əsil İnsanları tərənnum etmişdi. Mehdi Hüseynin onlarla qəhrəmanları «yazıçı xəyalının məhsulu deyil, real varlığın yetirməsi idilər». (7, səh. 245) Qəhrəmanların yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi mühitin mənzərəsini duymayan yazıçı heç vaxt mükəmməl xarakterlər yarada bilməzdi. Həm də, hər surət xarakter adlandırıla, sayıla bilməz. Götürək, bu gün üçün yumşaq desək, o qədər də təqdir edilməyən «Komissar» povestini... Hətta, bu gün də povesti ilk dəfə müəllim edən oxucu Məşədibəyə simpatiya bəsləməyə bilməz. Yazıçı yaratdığı obraza elə möhür vurub ki, onu nə zaman, nə müxtəlif hücumlar, yerli-yersiz tənqid, hətta şər belə bizim gözümüzdən sala bilmir. Əsərdə Məşədibəy xalq düşməni deyil. Heç həyatda da olmayıb, yazıçı bunun əksinin doğruluğuna əmin olmasaydı, Məşədibəyi belə sevgi ilə nə yaradardı, nədə yarada bilərdi. Məşədibəy düzgün olmayan təbliğatın toruna düşə bilər, əqidəsi peşmançılıqla, faciə ilə sonuclanan istiqamətə yönələ bilər, ətrafındakılara yanlış olaraq inana bilər, lakin heç bir halda xalqın düşməni deyil, əksinə bütün mübarizəsi xalqın gələcəyi uğrunda olub, bu mücadilədə nə qədər uduzub, o da daha geniş bir söhbətin mövzudur.

«Yaradıcılıq prosesində ədibin ilkin niyyəti dəyişmiş və genişlənməmişdir. O, «Məşədi Əzizbəyovun həyatını və inqilabi fəaliyyətini təsvir edən roman» əvəzinə, birinci rus inqilabının məğlubiyyətindən sonra Azərbaycan xalqının həyat və məişətini, arzularını, gözəl həyat uğrunda mübarizəsini» (7, səh. 146) canlandırmağa çalışmışdır. Və biz istəsək də, istəməsək də Məşədi Əzizbəyov həmin tarixin bir parçası olaraq qalır. Həm də bu günün oxucusu, tədqiqatçısı Məşədibəyə həm də Mehdi Hüseynin gözü ilə baxır. Yazıçı öz qəhrəmanının bədii portretini bir şəxsiyyət olaraq yaratmış, lakin bu şəxsiyyətin əsl taleyin sınağından çıxıb bilməmişdir. Povest irili-xırdalı, daimi və təsadüfi personajlarla zəngin olduğu kimi, ictimai, sinfi, dostyana, ailədaxili konfliktlər də yetərincə qabardılmış, bu konfliktlər xarakterlərin daha da açılmasına şərait yaratmışdır. Rus tədqiqatçısı S.A. Kovalenko yazırdı ki, konflikt və xarakter, onların mövcudluğu və qarşılıqlı əlaqəsi problemi ədəbiyyatşünas tədqiqatçıları, nəzəriyyəçiləri, filosofları daim həyəcənləndirmiş, düşündürmüşdür. Görkəmli alman şairi İ.R. Bexer bədii əsərlərdəki konfliktin vacibliyini, lazımlılığını belə izah edirdi ki, əsərdə bizim marağımızı nə oyadır? Konflikt! Əsərə

tələb olunan intriqanı nə verir? Konflikt! Əsərdəki konflikt nə dərəcədə dərindirsə, inkişafı, açılması da bir o qədər maraqlı olur. Mehdi Hüseyn özü isə konflikti – «bütün hadisələri öz ətrafında toplayan məhvər»ə bənzədirdi. «Bu məhvər olmadıqca, hadisələr də, insanlar da dağınıq və maraqsız ola bilər. Dıdro yazır ki, dramın başlıca hissələri intriqa, xarakterlər və təfərrüatdır». (1, səh. 37)

Latıncadan tərcümədə qarşıdurma, mübarizə mənasını verən konflikt, «bədi əsərlərdə süjetin inkişafının, iştirak edənlərin mübarizəsinin əsasını təşkil edən münaqişə, toqquşma» anlamına gəlir. Bədi ədəbiyyatda konflikt— hərbi, dini, nəsillər arası, ailə daxili, sosial və s. təzahürlərdə olur. Konfliktlər həmçinin faciəvi, komik, dramatik, lirik, satirik də ola bilər. Konflikt və onun həlli əsərin konsepsiyasından asıdır. Yazıçının üç qızıl qaydası olduğu söylənilir: konflikt, konflikt, konflikt! Bədi əsərdə bir yox, bir neçə konflikt ola bilər.

Mehdi Hüseyn daim yeni xarakter axtarışında da olmuşdur. Hər obrazı xarakter adlandırmaq mümkün olmadığı kimibütün xarakterləri də mükəmməl yaratmaq hər qələmin hünəri çatan iş deyil. Mehdi Hüseyn bu məsələyə ciddi yanaşmış, öz sevimli qəhrəmanlarını bütöv bir xarakter, şəxsiyyət kimi təqdim etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Yazıçı özü məqalələrinin birində yazırdı: «Böyük ədəbiyyat hər zaman insanla dost olmuşdur. O öz qidasını hər zaman insandan almış, onunla nəşvi-nüma tapıb yüksəlmişdir. İnsana məhəbbət, ədəbiyyat üçün yeni bir motiv deyildir. Lakin bu motiv hər bir əsərdə müxtəlif şəkildə tərənnüm olunmuş, müxtəlif yazıçıların ilhamına bir-birindən çox fərqli bir istiqamət vermişdir». (2, səh. 64) «Bizim Mehdi də, insan dəlisiydi, sadəlikdən, təmizlikdən ötrü ürəyi gedirdi. Axı müdriklik də sadəlikdədir». (8, səh. 166) Şəxsiyyət kimi yetişməyən obraz xarakter kimi yaşaya bilməz. Aristotel özünün məşhur «Poetika» əsərində xarakter yaratmağın dörd mümkün şərtini açıqlamışdır. Birincisi xarakterin nəcibliyi qeyd edilir, ikincisi xarakterlər gərək yaraşsın. Daha sonra böyük filosof xarakterin həqiqətə uyğun və ardıcıl yaradılmalı olduğunu söyləyərək fikrini əsaslı surətdə yekunlaşdırır. Xarakterin təqdimatı çox zaman qəhrəmanın xarici görünüşünün təsviri ilə başlayır. Oxucu ilk əvvəl xarakterin görünən, daha sonra iç dünyası ilə tanış olur. Xarici görünüş obraz barədə ilkin təəssürat yaradır. Çox vaxt heç aldadıcı da olmur, əksinə əsəri oxuduqca xarakter haqqında qənaətimiz daha da möhkəmlənir. Aristotel Platondan fərqli olaraq yaradıcı ilhamı vergi hesab etmir, onu iş prosesinin qanuni mərhələsi kimi qəbul edir. Yazıçının povestlərinin əsasında isə vacib, məzmunlu konfliktlər dayanır. Bu baxımdan orijinal üslubu olan «Tərən» povesti dərin konfliktləri, obrazını real həyatdan götürmüş canlı xarakterləri ilə ədəbiyyat tariximizdə öz izini qoymuş maraqlı əsərlərdəndir. Mehdi Hüseyn öz qəhrəmanlarını yaratdıqdan sonra da özbaşına boraxmır, ata öz övladını qoruyan kimi qoruyur, izləyir, nəzarətdə saxlayır, tərbiyə edir. Rus yazıçısı və tənqidçisi V.Q.Belinski yazırdı ki, insanı təbiət yaradır, cəmiyyət isə onu inkişaf etdirir və yetişdirir. Fransız yazıçısı Bualo isə hesab edirdi ki, öz qəhrəmanınızın xarakterini hər bir şəraitdə gözləyib saxlamağa çalışın. İnsanın xarakteri doğulandan bütün həyatıboyu inkişaf edib formalaşdığı kimi, yazıçının yaratdığı qəhrəman da xarakter olana qədərəyni təkamül yolunu keçir. Qəhrəmanın mənsub olduğu ölkəni və zamanəni öyrənin, həmişə yadda saxlayın ki, bütün bunlar qəhrəmanın xarakterinə təsir edir. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda xarakter dedikdə surətin təkrar olunmaz fərdiliyi nəzərdə tutulur, onun daxili aləmi, başqalarından fərqlənən xüsusiyyətləri düşünülür. Lakin hər bir xarakterin aparıcı, dominant xüsusiyyəti əsas götürülür. Eləcə də xarakter sadə və ya mürəkkəb, müsbət yaxud mənfi ola bilər. Yazıçı xarakterin portretini geyimindən başlamış danışıq tərzini, davranışı, yaş, peşəsi, həyat tərzini, ailə vəziyyəti də daxil etməklə yığır.

Tərən başına gəlməyən nə qaldı ki? Yeni həyat uğrunda mübarizə, bu istiqamətdə üzləşdiyi ikiüzlülük, qarşılaşdığı intriqalar, ailəsinə atılan şər, qardaşı ilə aralarında baş verən dramı yaşaya-yaşaya Tərən xarakteri açılır. Povestin əsas qəhrəmanı partiya işçisi, Ellər kənd məktəbinin direktoru, yeni quruluşa canı-dildən inanan və xidmət edən Tərən müəllimdir. Ziyalı obrazı –neftçi, kolxozçu, inqilabçı kimi yazıçının sevə-sevə yaratdığı surətlərdəndir. Nəinki kəndin, rayonun da heç bir işi onsuz irəli getmir, Tərən hər bir işdə sinəsini qabağa verir, təməna güdmədən, böyük məsuliyyətlə yeni cəmiyyətə xidmət edir. Tərən xarakter etibarlı ilə liderdir. Kəndlilər arasında böyük hörməti olan Tərən müəllim yeri gələndə kolxoz sədri Mürsəl kişidən, kənd sovetinin sədri Hacıoğludan da artıq avtoritet sahibidir. Əqidəsinə, məsləkinə sadıq, namuslu, vicdanlı vətəndaş, yüksək əxlaqlı partiya işçisidir. «Yazıçının yaratdığı surətlər yalnız o surətləri təmsil edən həyatı, insanları, yalnız bir dövrü, bir qrupu, bir hadisəni göstərməklə qalmır. Bədi surətin təsir dairəsi geniş olduğu kimi, əhatə dairəsi də geniş və bəzən də hüdudsuz olur». (5, səh. 30)

«Tərən» ədəbi tənqid tərəfindən haqlı olaraq ədibin yaradıcılıq müvəffəqiyyəti kimi

qiymətləndirilmişdir». (5, səh. 51) Yazıçı oxucusuna nə lazım olduğunu, onun zövqünü, ehtiyacını yaxşı bilir. Özü də tək dövrünün oxucusunun deyil, internet əsrinin oxucusunun da ağır tələblərini qarşılamaq iqtidarındadır. Elə ona görə də povest bu gün də maraqla oxunur, sevilir. Bu günlə səsleşməsinə, olmayan bir ölkədən, mövcud olmayan bir quruluşdan bəhs etməsinə baxmayaraq «Tərlan» povesti bu gün də Mehdi Hüseynin yaradıcılığında öz yerini qoruyub saxlamaqdadır. «Tərlan» da «Komissar» povesti kimi «bilavasitə qəhrəman üzərində qurulmuş»dur.

«Əsərdə Tərlan digər müsbət qəhrəmanlardan fərqli olaraq əqidəli kommonistdir. O, Sərxandan fərqlidir: inqilaba düşmən istismarçı sinfə olan nifrət zəminində yox, əqidə əsasında gəlmişdir». Mehdi Hüseyn yalnız «Tərlanın əqidə sədaqətini inandırıcı göstərmək üçün əsərə onun qardaşı ilə bağlı epizodlar daxil etmişdir». (Dilimiz və Ədəbiyyatımız– www. ədəbi. net). Tərlanın ideya istiqamətinə sədaqətindən əlavə bu yöndə məqsədəuyğun mübarizəsi, nümunəvi sovet adamı kimi əməyə xüsusi münasibəti surətin əsas xarakterik xüsusiyyətlərindəndir.

«30-cu illər : vətəndaş savaşı və sinfi mübarizə şüarı «Daşqın» və «Tərlan» əsərlərində ; «Ana Vətən çağırır plakati» «Fəryad» povestində ... panoram açılışını tapır». (6, səh. 179)

Yazıçı bütün povestlərində öz fərdi xüsusiyyətləri ilə seçilən və yadda qalan xarakterlər yaratmışdır. «Kin» povesti əsasən məhəbbət mövzusunda olsa da, sinfi, ailəvi konfliktlər, onların doğurduğu gərginliklər, əsərdə bir-birinin ardınca yaşanan faciələrpəşonajları göz açmağa qoymur, daim bu dramın içərisində saxlayır. Yazıçı yaratdığı Laçın, Gülyaz, Sadıq kişi, Səməd kimisurətlərlə 30-cu illər insanının xarakter şəklini çəkir, təsvir etdiyi qaranlıq, qaba kənd mühitinin, ümid kimi közərən şəhər həyatının mənzərəsini verir.

Sovet ədəbiyyatına yeni insan xarakteri –sovet xalqının Böyük Vətən müharibəsi adlandırdığı cahən savaşı başlanması ilə daxil oldu. Müharibə mövzusu bütün sovet ədəbiyyatında olduğu kimi Azərbaycan ədəbiyyatında da öndə gedən mövzulardan idi. Bu müharibə mövzusu hələ uzun illər sovet yazıçılarının kitablarının səhifələrindən düşməyəcəkdi. Xüsusilə müharibə və qələbəsonrası dövrlərdə daha aktual olan bu mövzu yazıçıların oxucuya çatdırmaq istədikləri əsas həyat həqiqətləri idi. Yazıçının vəzifəsi bu çılpaq həyat həqiqətlərini yazıçı təxəyyülünün gücü ilə xalqa təqdim etmək idi. Mehdi Hüseynin «Ürək» və «Fəryad» povestlərinin qəhrəmanlarıartıq zamanın tələb etdiyi, ehtiyac duyduğu, arxasınca aparmaq iqtidarında olduğu şəşonajlar idilər. «Ürək» povestinin baş qəhrəmanı—MTS-in direktoru Xəlil mürəkkəb bir obrazdır. Qarışıq ətrafı bir tərəfə, hələ özü ilə də yola getməyən, konflikt edən, çətin xarakter olan Xəlil oxucunu da öz dərdinə, həmkəndlilərinin problemlərinə şərik edir. Xəlil hiss edir ki, katibi Şahmar düz adam deyil, «mayasına haram qatan»dır. Mədət Çöyüşoğlu dövlətin malını dağıdandır, baş aqronom Məcid işi açıq-açığına pozur. Belə konfliktlər zəminində qəhrəmanın xarakteri həm açılır, həm də möhkəmlənir. Cəmi 43 yaşı olmasına baxmayaraq müharibənin gətirdiyi fəlakətlər, arxa cəbhədə xalqın dolanışığının ağırlığı, bir-birinin ardınca gələn qara xəbərlər, əşgəroğlu Firudunun fikir-xəyalı onu vaxtından xeyli əvvəl qocaltımış, əşəb dağarcığına döndərmişdi. Xəlili hamı sevir, çünki insan adamdır. İnsanların «əzab və məhrumiyyətlərinə soyuqqanlı baxa bilmir». Ağrı, əzab, göz yaşı hopmuş məktubların arasında Firudunun xarakteri boylanır. Ölümə üz-üzə dayanan, Firudun özünü düşünür, çünki Xəlilin öglüdür. Yazıçı həm məktublar vasitəsilə Firudunu tanıdır, həm onun vəsitəçiliyi ilə oxucusunu ön cəbhəyə aparır, belə deyək, müharibə romantikası mifini dağıdır, oxucunu döyüş səhnələrinin şahidinə çevirir. «Əzizim ata!.. Ağlaşmaz vuruşmalar gedir. Namərd düşmən qana çalxaladığı torpaqları tərək edib geri çəkilir. Gördüyüm müdhiş səhnələr mənim saçımı ağartmışdır. Bu yerlərin əhalisinə alman faşistlərinin necə işkəncə verdiklərini yazsam, bir kitab bağlamaq olar. Adam bunları gördükcə, damarlarında az qalır ki, qanı dunsun. İndi isə biz qanlı cinayətlərin izlərini görüb, qəzəbimizə, kinimizə güc veririk». (3, səh 306) Planetimiz bütün mövcudluğu boyu müharibələrdən əziyyət çəkmiş, bu gün də qan ağlamaqda davam edir. Qələm adamlarının da missiyasıbu dəhşətləri xalqa çatdırmaqdır, müharibəni özünə iş, peşə edənlərin mənfur xarakterlərini yaratmaqdır. Mehdi Hüseynin qəhrəmanları bu dünyanı gözəlləşdirmək istəyənlərdir, dağıtmaq istəyənlər yox!

«Ürək» povestinə yazıçı bir müddət sonra yenə qayıtmışdır. Əsərin jurnal variantından sonra Mehdi Hüseyn povesti daha da təkmilləşdirmiş, demək olar üzərində yenidən işləmişdir.

«Mehdi Hüseynin «Mübarizə, qalibiyyət, çətinlikləri böyük bir qəhrəmanlıqla aradan qaldırmaq praktikası ədəbiyyatımızın başlıca teması olmalıdır» -- sözlərində ifadə olunan «yeni ədəbiyyatın normaları otuzuncu illərin ortaları üçün artıq müəyyənleşirdi»(6, səh. 147.).

«Fəryad» povestində müharibənin qızğın dövrü təsvir edilsə də, şəhərciyin əhalisi heç cür müharibə

şəraitini qəbul etmir, bu vəziyyətə alışmaq istəmir, tabe olmurdu. Yazıçı povestdə qarşısına qoyduğu məqsədə nail olmuş, müharibənin gətirdiyi fəlakətləri, ağrı-acıları təsvir etmişdir. Faşistlərin insanlıq qanunlarını tapdalaması faktı povestin süjetinin əsasını təşkil edir. Povestdə konfliktlər bir neçə xətt üzrə inkişaf edir. Bir tərəfdə Levinin evinə yerləşdirilmiş stabda dərin dram yaşanırsa, digər tərəfdə xalq azadlıq hərəkatı ilə işğalçılara qarşı gərgin partizan mübarizəsi gedir. Povestin əsas qəhrəmanı qoca rəssam Levin hünər, dözümlü, səbir simvoludur, demək olar ki, evini zəbt etmiş alman faşistlərinə qarşı təkbaşına və gizli mübarizə aparır. Sonda cismən məhv olsa da ruhu, mənəviyyatı ilə düşməninə qalib gəlir. Əslində povestdə qəhrəman çoxdur. Valentin ön cəbhədə, Levin arxada fırçası ilə, Şamil, Vəli yaratdıqları partizan hərəkatında mübarizə aparırlar. Povestin qəhrəmanları təmiz qəlbli, həssas, vətənpərvər, fədakar insanlardır. Patriotizm özünü pafoslu şəkildə biruzə verməyə də, qəhrəmanların canında, qanındadır. Burada hərə bir cür qəhrəmandır, qəhrəmanların ölümü də qəhrəmancasınadır. «Onun qəhrəmanları insanların səadəti və xoş gələcəyi üçün özlərini məşələ çevirirlər». (7, səh. 291)

«Fəryad» povestində qoca rəssam kətan üzərində yaratdığı tabloda fəryad edir. «Liza «Fəryad» tablosunu Şamilə göstərəndə, vuruşmalarda ürəyi polad kimi bərkimiş bu əsgər, yaylığını çıxarıb gözünlü yaşını sildi. O, xəyalında belə and içdi: «Sən bizi bu tablolla intiqama çağırırsan, qoca... İnan ki, sənün arzun yerinə yetməyincə, heç birimiz silahı yerə qoymayacağıq!».(4, səh. 516)

Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, «Fəryad» bu gün də davam edir. Povestin yazılmasından qırx səkkiz il sonra Azərbaycan incəsənətində daha bir «Fəryad» yarandı. Bu dəfə daha yaxında, daha içdən, daha faciəvi, bir neçə köynək də irəli, özümüzlükü... Eyni adlı «Fəryad» bu dəfə bizim üçün daha ağırlı Qarabağ müharibəsindən danışır. Filmdə təsvir olunan hadisələr real faktlara söykəndiyi kimi elə filmdə çəkənlər də hadisələrin real iştirakçıları, məşum Xocalı qətliyamının canlı şahidləridir. Yaradıcı heyətin peşəkarlığına, dərdin ağırlığına, yaraların dərinliyinə görə film o qədər real alınmışdı ki, hətta telekanallar filmin kadrlarını döyüş səhnələri adı ilə yayımlamışdılar. Əlbəttə, əsas bu deyil... Əsas yaşadığımızdır, tariximizdir, başımıza gələnlər, cəlb olduğumuz ədalətsiz, qaydasız müharibədir. Rejissor Ceyhun Mirzəyev deyirdi: «Bu insanlar xilas olsa da, indi Xocalı dəhşətini yenidən yaşayırlar». Filmin ssenarisi də real hadisələr əsasında yazılıb. Ermənilərə əsir düşən zabit, onun erməni əsirləri ilə dəyişdirilməsifaktı konkret real hadisə kimi filmin əsas süjet xəttini təşkil edir. O qədər ki, hətta baş rolun ifaçısı Ceyhun Mirzəyevin ürəyi bu dəhşəti öz daxilində günbəgün, saatbasaat yaşamağa dözmədi, çəkilişi başa vuran kimi dünyasını dəyişdi, premyera onsuz keçdi. Ceyhun bütün qəlbini «Fəryad»a qoymuşdu, elə ürəyi də fəryad edə-ədə partladı. Elə o da şəhiddir.

Qoca tarix minilliklərdə nə qədər müharibə görüb... Nələr, necələr... Artıq iyirmi səkkiz ildir ki, SSRİ bizim vətənimiz deyil. Aşağı sınıflardan oxuduğumuz bir cümləni həmişə xatırlayıram, onunla fəxr duyurdum: «Bizim vətənimiz o qədər böyükdür ki, bir tərəfində səhər açılana qədər günəş yatmağa gedir». Lakin mən yenə də Böyük Vətən müharibəsi deyirəm, əvvəla dilim belə öyrəşib, sonra da nə gizlədim, belə demək istəyirəm. Bu günümüzdən baxanda yox (indi öz dərdimiz özümüzbə bəsdir), 1941-1945-də döyüşən azərbaycanlıları, qara xəbəri gələnləri, heç də az əzab çəkməyən arxa cəbhəni düşünəndə! Əbədi «Ölümsüz polk!». Böyük Vətən müharibəsi nəslinin xatirəsini qorumaq, əbədləşdirmək məqsədilə 2014-cü ildə yaradılan bu beynəlxalq, ictimai vətəndaş-vətənpərvərlik hərəkatı «heç kəs unudulmur, heç kəs yaddan çıxmır» kimi xeyirxah məqsədə xidmət edir. Bizə də öz qələbə günümüzdə şəhidlərimizi belə anmaq qismət olsun! Dünya tarixşünaslığında ən dağıdıcı, qanlı müharibə kimi qəbul edilən, bütün Şərqi və Mərkəzi Avropanı bürüyən, bu gün 74-cü ildönümü qeyd olunan İkinci Dünya müharibəsində Azərbaycan 350 000 insan qurban vermişdi.

«Azərbaycan ədəbiyyatında Böyük Vətən Müharibəsinə kifayət qədər yer ayrıldığını deyən yazıçı Natiq Rəsulzadə şair və yazıçıların yazdığı əsərlərin müharibəni olduğu kimi əks etdirmək baxımından əhəmiyyətli olduğunu deyir: «Həmin əsərlərdə azərbaycanlıların cəbhədə rəşadəti, arxa cəbhədə qadınlarımızın və kişilərimizin yorulmadan çalışmaları əks olunub». İndi o müharibədən çox vaxt keçdiyini deyən yazıçı, hazırda bizim əsas problemimizin Qarabağ müharibəsi olduğunu bildirir: «İndi bu müharibə haqqında yazmaq lazımdır... Bu baxımdan Böyük Vətən müharibəsi ədəbi aləmdə yavaş-yavaş kölgədə qalır». (Müharibə və ədəbiyyat geniş mövzudur, artkasp. az, 12 may, 2017) Şuşanın işğalının 9 mayı yaxın tarixə təsadüf etməsi, Qələbə bayramının məhz bu günlərdə qeyd edilməsi əlbəttə ki, nə qədər olmasa, qıcıqlandırır, qışqandırır, bayramı əvvəllərdə olduğu kimi sevinclə qeyd etməyə mane olur. Ermənilər Şuşanın işğalını «Dağlarda toy» adlandırmışdılar. «Barbarossa» əməliyyatı kimi təxminən... Şuşa Qarabağın rəmzidir, hər azərbaycanlının qəlbində bir Şuşa yarası qövr edir, lakin bunda 1941-45 şəhidlərinin günahı

yoxdur. Bir də müharibədən zamanında yazmaq lazımdır, bu mövzuda yazılmış əsərlər aktual olduğu dövrdə ruh verməlidir, qələbəyə çağırmalıdır.

Mehdi Hüseynin povestləri bu gün də ədəbiyyatımızın dəyərli nümunələrindən hesab edilərək oxucular tərəfindən sevilə-sevilə oxunur.«Xalqın əməl və arzularından bəhrələnən və oxucuya yüksək bəşəri hisslər aşılayan əsərlərin ömrü uzun olur. Mehdi Hüseynin əsərləri də bu baxımdan maraqlıdır» (8, səh. 255).

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Elmira Əlizadə. Elçinin yaradıcılıq təkamülü, Elm, 2004.
  2. Mehdi Hüseyn. Ədəbiyyat və sənət məsələləri, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958.
  3. Mehdi Hüseyn. Komissar, Gənclik, 1974.
  4. Mehdi Hüseyn. II cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1967.
  5. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları, Maarif, 1988.
  6. Tehran Əlişanoğlu. XX əsr Azərbaycan nəsrinin poetikası, Elm, 2006.
  7. Yəhya Seyidov. Mehdi Hüseynin yaradıcılıq yolu, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1966.
  8. Zivər Hüseynova. Deryadan damlalar, Səda, 2009.
  9. Dilimiz və Ədəbiyyatımız— www.ədəbi.net.
  10. Müharibə və ədəbiyyat geniş mövzudur, artkapi.az, 12 may 2017
- Açar sözlər : qəhrəman, xarakter, «Fəryad», Qarabağ, qələbə
Ключевые слова: герой, характер, «Крик», Карабах, победа
Key words: hero, character, «Scream», Karabakh, victory

Резюме

В этой статье повести писателя исследуются на основе характера и конфликта, сравниваются темы Великой Отечественной войны с Карабахской войной. Ценные мысли теоретиков мировой классики, русских и азербайджанских исследователей имели место в этой статье. Эти повести были привлечены к исследованию в новом контексте.

Summary :

The writer's novels were studied based on character and conflict and The Great Patriotic War literature was compared with Karabakh war theme in this article. Valuable thoughts of classic world theorists, russian and Azerbaijan researchers took place in the article. The novels were attracted to investigation in new context.

Rəyçi : filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Rasim Nəbi oğlu Qurbanov,